

Коршак Леся Ігорівна,
здобувачка вищої освіти бакалавра ННІ №1
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри конституційного права та
прав людини НАВС, кандидат юридичних
наук

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження особливостей реалізації прав та свобод людини в умовах воєнного стану зумовлена викликами, з якими стикається Україна в умовах повномасштабної збройної агресії. Забезпечення основоположних прав і свобод в надзвичайних ситуаціях є одним із ключових завдань демократичної правової держави. Мета полягає у здійсненні теоретико-правового аналізу специфіки реалізації прав людини під час воєнного стану.

Правове регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану здійснюється відповідно до Конституції України [1], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], інших законодавчих актів. Згідно зі ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1].

Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини в умовах надзвичайних ситуацій закріплені у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [3], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4] та інших документах. Зокрема, ст. 4 Міжнародного пакту допускає відступ держав від своїх зобов'язань під час надзвичайного становища за умови, що такі заходи не суперечать іншим міжнародно-правовим зобов'язанням та не є дискримінаційними [3].

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що допустимість обмежень окремих прав під час війни визначається крізь призму принципу пропорційності. У справі «Лоїзиду проти Туреччини» ЄСПЛ зазначив, що втручання у права людини має бути пропорційним законній меті, що переслідується, та відповідати нагальній суспільній необхідності [5].

В умовах воєнного стану реалізація соціально-економічних та культурних прав громадян стикається з серйозними викликами. Руйнування інфраструктури внаслідок бойових дій призводить до пошкодження або знищення підприємств, навчальних закладів, медичних установ, що суттєво ускладнює можливості для працевлаштування, отримання освіти та медичної допомоги. Економічні труднощі,

спричинені війною, такі як спад виробництва, розрив торговельних зв'язків, інфляція, безробіття, негативно позначаються на добробуті населення та перешкоджають забезпеченню достатнього життєвого рівня. Гуманітарна криза, що супроводжує військові дії, загострює проблеми доступу до продовольства, питної води, предметів першої необхідності, що ставить під загрозу реалізацію права на достатнє харчування та гідні умови життя.

У цих надскладних умовах держава повинна докладати максимальних зусиль для мінімізації негативного впливу наслідків війни на реалізацію соціально-економічних та культурних прав громадян. Першочерговим завданням є відновлення та підтримка критичної інфраструктури, необхідної для функціонування економіки та задоволення базових потреб населення. Важливо забезпечити доступ до тимчасового житла та надавати адресну допомогу найбільш вразливим категоріям громадян. В сфері охорони здоров'я необхідно зосередити зусилля на наданні невідкладної медичної допомоги, забезпеченні ліками та медичними виробами, проведенні вакцинації. Для підтримки права на освіту слід розвивати дистанційні форми навчання, забезпечувати навчальні заклади необхідним обладнанням та матеріалами, облаштовувати якісні та безпечні укриття. Держава повинна стимулювати економічну активність та зайнятість, надавати підтримку малому та середньому бізнесу, сприяти створенню нових робочих місць. Важливо також забезпечити функціонування ефективних механізмів соціального захисту, включаючи виплату пенсій, субсидій та інших видів допомоги [6].

Особливої уваги потребує захист прав вразливих категорій населення. Внутрішньо переміщені особи стикаються з труднощами в реалізації свого права на житло, працевлаштування, соціальний захист [7]. Учасники бойових дій потребують належного медичного забезпечення, психологічної реабілітації, соціальної адаптації. Захист прав дітей в умовах війни має бути пріоритетним напрямом діяльності держави відповідно до Конвенції ООН про права дитини [8].

Для комплексного вдосконалення правових механізмів захисту прав людини під час воєнного стану необхідно вжити системні заходи. Найперше, що потребує особливої уваги, – це формування всебічного та ефективного моніторингу за дотриманням прав і свобод людини та громадянина. Ключовими елементами реалізації систематичного та незалежного спостереження за ситуацією з правами людини у нашій країні під час воєнного стану є максимально повне документування усіх вчинених правопорушень та злочинів, всебічний аналіз зібраної інформації та формування об'єктивних висновків. Поряд із державними органами до моніторингових заходів мають активно долучатися міжнародні міжурядові та неурядові спеціалізовані організації, спостерігачі та експерти, представники засобів масової інформації, волонтери та активісти. Моніторинг повинен охоплювати різні сфери життєдіяльності та категорії населення, приділяючи особливу увагу вразливим групам.

Особливої уваги потребує необхідність посилення інституційної спроможності та ефективності діяльності органів державної влади щодо реагування

на порушення прав людини. Інституційна складова, підкріплена якісним кадровим потенціалом, належним фінансуванням та зміцненням матеріально-технічної бази, є запорукою ефективності правозахисних механізмів. Завдяки регулярності навчальних заходів, систематичному підвищенню кваліфікації, формуванню інституційної незалежності різних правоохоронних органів зростає потенціал їх ефективності щодо своєчасного реагування на звернення громадян з питань порушення їх прав та свобод, своєчасності та якості проведення розслідувань та притягнення винних до відповідальності.

Крім того, активізація співпраці з міжнародними правозахисними організаціями дозволить залучити додаткову експертизу та ресурси для вдосконалення системи захисту прав людини. Україна має використовувати можливості партнерства з ООН, ОБСЄ, Радою Європи та іншими впливовими міжнародними акторами. Така взаємодія може включати проведення спільних моніторингових місій, обмін досвідом та кращими практиками, отримання консультативної та технічної допомоги, реалізацію проєктів з покращення доступу до правосуддя тощо. Важливо також забезпечити виконання рекомендацій міжнародних правозахисних інституцій та врахування їх позицій при вдосконаленні національного законодавства та правозастосовної практики. А підвищення обізнаності громадян про способи захисту своїх прав в умовах війни є необхідною передумовою для їх активної участі у відстоюванні власних інтересів. Держава повинна проводити широкі інформаційно-просвітницькі кампанії щодо прав людини та механізмів їх захисту, адаптовані до потреб різних цільових аудиторій. Це може включати розробку та поширення інформаційних матеріалів, проведення тренінгів та семінарів, надання безоплатної правової допомоги, функціонування гарячих ліній та онлайн-ресурсів. Особливу увагу слід приділяти інформуванню про доступні засоби правового захисту на національному та міжнародному рівнях, включаючи звернення до суду, омбудсмена, міжнародних правозахисних інституцій **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

Таким чином, реалізація прав та свобод людини в умовах воєнного стану має свої особливості, пов'язані з необхідністю досягнення балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням правових стандартів. Обмеження прав повинні бути пропорційними, недискримінаційними та відповідати нагальним суспільним потребам. Держава має докладати максимальних зусиль для мінімізації негативного впливу наслідків війни на реалізацію соціально-економічних та культурних прав громадян. Особливої уваги потребує захист прав внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, дітей та інших вразливих категорій. Удосконалення правових механізмів, посилення інституційної спроможності, співпраця з міжнародними організаціями є важливими напрямками покращення стану забезпечення прав людини під час дії воєнного стану в Україні.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері полягають у ґрунтовному аналізі практики реалізації окремих прав і свобод в умовах війни, узагальненні позитивного досвіду іноземних держав щодо правового регулювання захисту прав

людини під час надзвичайних ситуацій, розробці науково обґрунтованих рекомендацій для вдосконалення вітчизняного законодавства у зазначеній царині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.11.2024)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.11.2024)
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.11.2024)
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. *Рада Європи*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.11.2024)
5. Case of Loizidou v. Turkey (Article 50), 28 July 1998. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58201> (дата звернення: 27.11.2024)
6. Наумова А. О. Деякі проблеми захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.).Вінниця: ХНУВС, 2024.С. 632-634. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13784/1/59.pdf> (дата звернення: 27.11.2024).
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 27.11.2024)
8. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 27.11.2024)
9. Троцюк Н., Ходаківська К. Захист прав та відновлення основоположних свобод людини в умовах війни: правовий аспект. *Національні інтереси України*, (4 (4)). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/download/16187/16259>(дата звернення: 27.11.2024).